

Д. Ю. Аблавушка
(ГГУ ім. Ф. Скарыны, Гомель)

СЭНСАВАЯ НАГРУЗКА ВОБРАЗУ ПРАМЕТЭЯ У ТВОРАХ УЛАДЗІМІРА ЖЫЛКІ І ПЕРСІ ШЭЛІ

У дадзеным артыкуле аналізуецца, параўноўваецца, высвятляецца агульнае і адметнае ў творчасці беларускага паэта 20-х гадоў XX ст. і англійскага паэта п.п. XIX ст., якія ў сваіх творах звярталіся да антычных вобразаў-архетыпаў, што адпавядала літаратурнай канцэпцыі рамантызма і далучала беларускую літаратуру да еўрапейскай.

Творчасць Уладзіміра Жылкі – беларускага паэта першай паловы XX стагоддзя – адпавядала традыцыям еўрапейскага рамантызму. Рамантызм як культурная з’ява стаў рэакцыяй на Вялікую французкую рэвалюцыю, але яна не была адзіным універсальным фактарам для ўсіх краін: напрыклад, у Англіі перадумовай, якая вызначыла вытокі рамантызму, стала заканчэнне прамысловага перавароту, у Расіі – Айчынная вайна 1812 года. На тэрыторыі Беларусі такой перадумовай быў падзел тэрыторыі краіны на Заходнюю і Усходнюю Беларусь, чым і абумоўлена адметнасць сусветнага мастацкага вопыту ў Беларусі. Аднак, нягледзячы на страту цэласнасці, падзея гэта мела і станоўчае значэнне для развіцця беларускай літаратуры ў кантэксце еўрапейскай, пра што сведчыць творчасць Уладзіміра Жылкі.

Адной з характэрных рыс рамантызму як літаратурнага напрамку з’яўляецца зварот да міфалагічных вобразаў – вобразаў-архетыпаў. Антычныя вобразы-архетыпы можна знайсці як ў творах еўрапейскіх аўтараў, так і ў беларускіх.

Вобраз Праметэя – гэта вобраз, да якога звярталіся прадстаўнікі шматлікіх культурных эпох. Паводле старажытнагрэчаскай міфалогіі, Праметэй – гэта тытан, які стварыў з гліны першага чалавека, навучыў яго рамёствам, даў яму агонь, які сам скраў у Зеўса. Таксама вядома, што Зеўс пакараў Праметэя: прыкаваў яго да скалы на Каўказе і штодзень прысылаў да яго арла – кляваць печань Праметэя. Праметэй – гэта вельмі зручны архетыповы вобраз, каб перадаць рэвалюцыйныя матывы, таму ён і прываблівае шматлікіх пісьменнікаў.

Звернемся да вдлюстравання гэтага архетыповага вобраза Уладзімірам Жылкай:

“О няволя... нясіла... Ды не!

*З гордых вуснаў не вылеціць стогн!
Пакарацца, хіліцца не мне!
Гнеў, як польмя, мора імкне,
І ў вякі, і ў вякі мой праклён!
Мой праклён, мой пратэст – нібы гром,
Хай пачуюць, хто думаў, хто смеў,
Хто маім прасвятляўся агнём.
Ганьба! Вечная ганьба багом,
Чый магутны, няправедны гнеў!» [1, с. 73].*

Не адыходзячы далёка ў яго пераасэнсаванні ад трыдцыйнага бачання спраў Праметэя, Уладзімір Жылка робіць акцэнт на яго архетыповых якасцях: сіле, непахіснасці, нескаронасці перад мацнейшымі сіламі, а таксама на спадзяваннях героя старажытных міфаў на тое, што людзі змогуць яго пачуць і падтрымаць. У вершы паэт аспрэчвае права багоў на кіраванне светам, бо яны не прытрымліваюцца справядлівасці, сумленнасці, праўды. Гэты верш можна ўспрымаць як сімвал зняволенага і раскрыжаванага роднага Краю, які зазнаў на сабе «магутны прымус» – падзел Беларусі на дзве часткі.

Як лічыць Уладзімір Калеснік, паэт адчуваў, што яго светапогляд і палітычная пазіцыя – не прыватная асабістая справа: «на яго арыентаваліся многія, і ён пачуваў маральны абавязак дапамагаць парадай і прыкладам кожнаму, хто, як і ён, шчыра імкнуўся быць карысным свайму народу, гатовы быў змагацца за ўз’яднанне радзімы і свабоднае жыццё ў сацыялістычнай роўнасці і гістарычнай справядлівасці. Як мастак Жылка ўмеў пранікаць у душы другіх людзей, ён разумее тых маральных цяжкасці, з якімі сутыкаліся асабіста сумленныя аднакашнікі з ліку тых, каму належала зжыць памылкі сваёй маладосці, людзі, аднойчы збітыя з тропу патрыятычным фразёрствам “незалежнікаў” і выкарыстаныя ў свой час рэакцыйнымі палітычнымі дзеячамі і групоўкамі для антынародных мэт» [2, с. 140].

Такім чынам, выяўленне вобраза Праметэя – надзвычай актуальнае для тых гадоў, для асяроддзя паэта. Яно перажытае асабіста аўтарам.

Вобраз героя, які праз веды дае людзям свабоду і магчымасць жыць ва ўзаемнай любові, прыцягнуў у свой час і ўвагу Персі Шэлі і паслужыў для стварэння карціны барацьбы супраць тыраніі ва ўсім сусвеце. Персі Шэлі – прадстаўнік рэвалюцыйнага рамантызму, а яго лірычная драма «Вызвалены Праметэй» – адзін з буйнейшых рэвалюцыйна-сімвалічных твораў, з’явіўся адлюстраваннем не толькі нацыянальнага, але і агульнаеўрапейскага вопыту вызваленчай барацьбы супраць феадальнай рэакцыі і капіталістычнага прыгнёту.

Месца дзеяння драмы – Сусвет, які знаходзіцца пад уладай Юпітэра. Дзеянне пачынаецца з маналога Праметэя, які дапамог Юпітэру атрымаць уладу на нябёсах, паспрыяўшы скіданню ў Тартар яго бацькі Кронаса. Юпітэр асудзіў чалавека на пакуты, і Праметэй вырашыў дапамагчы людзям: ён прынёс ім выкрадзены з нябёс агонь, даў веды і здольнасць адчуваць хараство. Юпітэр угледзеў у гэтым мяцеж тытана.

<p><i>“As one who checks a fiend-drawn charioteer, The falsehood and the force of him who reigns Supreme, and with the groans of pining slaves Fills your dim glens and liquid wilderness: Why answer ye not, still? Brethren!”</i> [3]</p>	<p><i>«И встал лицом к лицу с коварной силой Властителя заоблачных высот, Насмешливо глядящего на Землю, Где стонами измученных рабов Наполнены безбрежные пустыни. Зачем же вы безмолвствуете? Братья! Дадите ли ответ?»</i> [4, с. 80]</p>
---	--

Па загадзе Юпітэра Праметэй быў прыкаваны алмазным ланцугом да скалы. Праметэй церпіць пакуты, ён смяецца з тых катаванняў і мучэнняў, якім падвяргае яго Юпіцер. Сілы свае Праметэй чэрпае ў барацьбе народаў. І драма развіваецца ў становішчы напружанай барацьбы, у якую далучаны ўсе сілы сусвету:

<p><i>“See a disenchanted nation Springs like day from desolation; To Truth its state is dedicate, And Freedom leads it forth, her mate”</i> [3]</p>	<p><i>«Вот обманутый народ От отчаянья восстал, Полднем ярким заблистал, Правды хочет, правды ждет, Воли дух его ведет»</i> [4, с. 99]</p>
--	--

Праметэй прадракае падзенне Юпітэра, хаваючы, што спрыяць гэтаму будзе сын Юпітэра, які народзіцца ад яго саюзу з багіняй Фетыдай і будзе мацнейшы за яго.

Прароцтва здзясняецца. Дух Вечнасці Дэмагаргон з’яўляецца на калясніцы перад Юпітэрам, каб абвесціць сябе яго сынам і звергнуць тытана ў прорву. Геркулес разбівае ланцугі Праметэя. Пасля вызвалення тытан жыве ў пячоры, якая сімвалізуе шчаслівае існаванне чалавека, якога цяжка дабіцца настолькі, наколькі цяжка прабрацца праз нескрануты лес, што перагароджвае шлях у пячору.

Для Шэлі была непрымальнай традыцыйная канцоўка міфа – прымірэнне Заступніка чалавецтва з яго Прыгнятальнікам. Праметэй у

Шэлі паказаны як нязломны бунтар. На думку пісьменніка Праметэй не мог так баязліва схіліцца перад вераломным сапернікам. Сам міф пра Праметэя – гэта нейкая маска, за якой Шэлі хавае свае ідэі. У той жа час гэтыя ідэі лёгка прачытваюцца як раз таму, што гэта міф аб Праметэі – героі, які ўвасабляе барацьбу і высакароднасьць.

Вобраз тытана ўвабраў лепшыя чалавечыя якасьці: мужнасць, веліч душы, бястрашнасьць. Праметэй у гэтай драме пазбаўлены тыкіх рыс, як зайздасць, помслівасць і імкненне да самаўсхвалення; тут ён добры і справядлівы герой, учынкі якога прадыктаваны высокімі ідэаламі. Вобраз Праметэя – гэта тып маральнай і ўнутранай дасканаласці, які павінуецца самым чыстым і бескарыслівым матывам, якія вядуць да самых высакародных мэтай.

Інтэрпрэтацыя сюжэта грэчаскага міфа ў Персі Шэлі вылучаецца яшчэ і тым, што ён паказаў далейшы лёс Праметэя, засяродзіўшы ўвагу не столькі на гераічнай мужнасці, колькі на барацьбе супраць зла, на вызваленні героя і трыумфе пераможцы. Герой не гіне, ён перамагае зло, набліжае светлую будучыню.

*“But soon I looked
And behold thrones were kingless
and men walked
One with the other even as spirits do
None fawned, none trampled; hate,
disdain or fear,
Self-love or self-contempt, on human
brows
No more inscribed” [3]*

*«Увидел я, что больше нет
насилий,
Тиранов нет, и нет их тронов
больше,
Как духи, люди были меж собой,
Свободные; презрение, и ужас,
И ненависть, и самоуниженье
Во взорах человеческих погасли»
[4, с. 155]*

Рэвалюцыйны рамантык, Персі Шэлі тлумачыць міф аб Праметэі скрозь прызму аптымізму і свабодалюбства. Па ўяўленьнях англійскага рамантыка, у будучым наступіць росквіт маральных і духоўных сіл чалавека, які будзе жыць у грамадстве, заснаваным на роўнасці і міры, што пацвярджае чацвёрты акт “Вызваленага Праметэя”. Персі Шэлі верыць у гістарычны прагрэс і перакананы, што шлях да светлай будучыні ляжыць праз барацьбу.

Такое бачанне будучага сацыяльнага ўладкавання некаторыя лічаць найўным, аднак падаецца больш слушнай думка аб тым, што Шэлі не ставіў сваёй мэтай намаляваць праграму пераўтварэнняў, якія мусяць адбыцца. “Вызвалены Праметэй” ёсць утопія шчаслівай будучыні, дасягнутай лёгка, этычна бездакорным шляхам. Гэта не значыць, што Шэлі сапраўды верыў у рэальнасць такога шляху і не ўсведамляў складанасці сапраўднай барацьбы.

Адлюстраванне вобраза Праметэя Жылкай падобнае да трактоўкі Персі Шэлі тымі якасцямі, што ўласцівы герою старажытных міфаў. Вобраз Праметэя заключае ў сабе ідэю самаадданай барацьбы з палітычнай тыраніяй і духоўным прыгнётам. Мужны характар Праметэя заключае ў сабе рэальныя гераічныя рысы. Пісьменнікі-рамантыкі робяць акцэнт на нескаронасці Праметэя перад вышэйшымі сіламі. У вершах пісьменнікі аспрэчваюць права багоў на кіраванне светам, бо яны не прытрымліваюцца ў сваіх дзеяннях прынцыпаў справядлівасці і маралі. Гэтыя вершы можна ўспрымаць як сімвал барацьбы супраць тыраніі, барацьбы за людское шчасце. Таксама з дапамогай гэтага вобраза-архетыпа пісьменнікі акцэнтавалі ўвагу на пэўных праблемах свайго грамадства, на падзеях, якія мелі месца ў тыя часы.

Аднак існуюць і пэўныя разыходжанні. Шэлі сканцэнтраванна ўвагу менавіта на эпізодзе вызвалення. І гэтым інтэрпрэтацыя вобраза істотна адрозніваецца ад той, якую узнаўляе ў сваім творы Уладзімір Жылка. Гэта тлумачыцца не толькі вырашэннем адмысловых мастацкіх задач, звязаных з імкненнем да рознага ўзроўню эпічнасці, але і ідэйнымі памкненнямі, асабістымі перакананнямі. У Персі Шэлі яны ўвасабляюцца ў барацьбе з тыраніяй, у свабодалюбстве. Персі Шэлі ўпэўнены, што толькі пасля вызвалення чалавека ад сацыяльнага прыгнёту маральнае адраджэнне стане магчымым. Ва Уладзіміра Жылкі – найперш у перадачы сілы, нязломнасці героя і, верагодна, у спадзяваннях на падтрымку народа: у беларускага пісьменніка герой апелюе да людзей. Верагодным можна лічыць прачытанне Уладзіміра Калесніка: «народ можа апраўдаць і вызваліць Праметэя, вызваліць мучыцеляў яго – багоў, што дэмагагічна патрабуюць сляпой вернасці старым кланавым догмам і таямніцам» [2, с. 140], і менавіта гэтым абумоўлены зварот да людзей.

Кожны з паэтаў укладаў у вобраз Праметэя свае думкі, памкненні, пачуцці, аваяныя рамантычнай хваляй, таму назіраюцца некаторыя адрозненні ў трактоўцы гэтага вобраза Персі Шэлі і Уладзімірам Жылкай. Гэта таксама тлумачыцца і адрозным гістарычным кантэкстам, рознымі нацыянальнымі культурамі, разрывам паміж паэтамі ў прасторы і часе, асаблівасцямі эпох, у якіх яны жылі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Жылка, У. Выбраныя творы / У. Жылка ; уладанне, прадмова і каментарыі М. Скоблы. – Мн.: «Беларускі кнігазбор», 1998. – 358 с.
2. Калеснік, У. Ветразі Адысея. Уладзімір Жылка і рамантычная традыцыя ў беларускай паэзіі / У. Калеснік. – Мн: Маст. літ., 1977. – 328 с.

3. Prometheus Unbound. Act I // Wikisource [Electronic resource]. – Mode of access: https://en.wikisource.org/wiki/Prometheus_Unbound/Act_I. – Date of access: 21.06.2019.

4. Бальмонт, К. Собрание сочинений: в 7 т. / К. Бальмонт. – М.: Книжный Клуб Книговек, 2010. – Т. 7 : Избранные переводы: Уолт Уитмен. Революционная поэзия Европы и Америки; Перси Биши Шелли. Освобожденный Прометей; Оскар Уайльд. Баллада Рэдинской тюрьмы; Эдгар По. Рассказы и стихотворения; Лопе де Вега. Овечий ключ; Педро Кальдерон. Жизнь есть сон. – 768 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ